

Documenting Indigenous Knowledge of Wild Plants among Nomads of the Garin Region, Selseleh County

Hasanreza Yosofvand *

Assistant Professor, Department of
Sociology, Payame Noor University, Tehran,
Iran.

Maryam Haerinasab

Department of Biology, Faculty of Science,
Payame Noor University, Tehran, Iran

1. Introduction

Humanity's dependence on plants for survival, health, and cultural practices has been integral to its history, shaping livelihoods and traditions across diverse ecosystems. Ethnobotany, the interdisciplinary study of human-plant interactions, offers a lens to explore indigenous knowledge systems, particularly in biodiverse regions like the Zagros vegetation zone in Iran. The Garin region in Selseleh County, Lorestan, characterized by its unique ecological features—such as an average altitude of 1,600 meters, oak forests, and annual rainfall of 760 mm—hosts Lak-speaking nomads who rely on wild plants for medicinal, edible, fodder, ornamental, and ritual purposes. This study aims to document their ethnobotanical knowledge, emphasizing its cultural, economic, and ecological significance. Amid threats like youth migration to urban areas, climate change-induced habitat degradation, and the increasing use of synthetic medicines, preserving this knowledge is critical for cultural heritage and sustainable development. By focusing on the specific ethnic and linguistic identity of the Lak-speaking nomads, this research addresses a gap in region-specific ethnobotanical studies and seeks to contribute to biodiversity conservation and community resilience.

2. Literature Review

Ethnobotany integrates ecological, anthropological, and cultural perspectives, drawing from historical works like Avicenna's *The Canon of Medicine* (Soleyman, 1997) and contemporary studies (Cox & Balick, 2020). Iran's climatic diversity and rich flora, particularly in Lorestan, have fostered intricate plant-based knowledge

* **Corresponding Author:** yosofvand@pnu.ac.ir

How to Cite: Yosofvand, H. R; Haerinasab, M. (2025). Documenting Indigenous Knowledge of Wild Plants among Nomads of the Garin Region, Selseleh, *Semiannual Journal of Indigenous Knowledge Iran*, 12(23), 255-289.

among nomadic communities. Previous studies in Lorestan, such as Ahmadi et al. (2009), identified 151 medicinal species, Delfan et al. (2019) documented 218 species in Zagheh and Biranshahr, and Bazgir & Pourhashemi (2021) recorded 125 species in Bastam, highlighting the region's botanical wealth. However, these studies often focused on species identification, neglecting the cultural and economic dimensions of plant use among specific ethnic groups like the Lak-speaking nomads. Globally, Kumar (2021) documented 54 medicinal plants in India, and Sosandrini et al. (2021) explored plant-based healthcare in Brazil, but both lacked emphasis on ethnic-specific cultural ties. This study bridges these gaps by examining the multifaceted roles of wild plants in the Garin region, linking their uses to the nomads' language (Lak dialect), cultural practices, and economic activities, thus providing a holistic understanding of their ethnobotanical knowledge.

3. Methodology

The research employed a qualitative ethnobotanical approach, conducted over a six-month field survey from April to October 2023 in four villages: Kahman Bala, Kahman Payin, Dekamound, and Gerakan. Data were collected through in-depth, semi-structured interviews with 12 informants (6 men and 6 women, average age 59.5 years, ranging from 47 to 82 years) from the Yousofvand, Hasanvand, and Koulivand tribes, selected purposively for their extensive plant knowledge. A validated questionnaire complemented the interviews, capturing demographic details and plant use specifics. Plant specimens were collected with local guides and identified using Flora of Iran (Asadi, 1989–2016), Flora Iranica (Rechinger, 1963–2015), and the Plants of the World Online database (2022). Inductive content analysis was applied to categorize plant uses into medicinal, edible, fodder, ornamental, and ritual purposes. Ethical protocols ensured informed consent and data confidentiality, with results cross-checked with informants and field observations for accuracy.

4. Findings

The study identified 75 plant species from 28 families, with 52 species (69.3%) used medicinally, primarily for digestive (*Tanacetum parthenium* for abdominal pain), respiratory (*Mentha pulegium* for cough), and renal issues (*Stachys lavandulifolia* for kidney stones). Edible plants (38 species, 50.7%) were consumed raw (*Rubus sanctus* as fruit), cooked (*Cirsium vulgare* in stews), or dried as spices (*Thymus daenensis*), supporting seasonal diets and local markets. Four species (5.3%) served as fodder (*Prangos uloptera* for livestock), eight (10.7%) as ornamental (*Matricaria chamomilla* for hair dyeing), and two (2.7%) for ritual

purposes (*Peganum harmala* for warding off the evil eye). Economically, plants like *Rhus coriaria* (sumac) and *Crataegus azarolus* (hawthorn) were sold in markets, providing income for low-resource households. Quotes like “We dry sumac and sell it in winter” (male, 60, Dekamound) and “Wild plants are part of our childhood” (female, 55, Kahman Payin) underscore their economic and cultural significance. This knowledge, embedded in the Lak dialect and nomadic traditions, faces risks from modernization and environmental changes.

5. Discussion and Conclusion

In comparison with previous studies in Lorestan (Delfan et al., 2019: 123, 218 species; Bazgir & Hashemi, 2021: 85, 125 species; Ahmadi et al., 2009: 125, 151 species), this research, with a focus on the Lak-speaking nomads of Garin, provided a deeper analysis of cultural and economic connections. The high percentage of medicinal use (69.3%) compared to 28.6% in Bazgir and Hashemi (2021) indicates the nomads' reliance on plants due to their distance from medical centers. Unlike cataloging-oriented studies (Ahmadi et al., 2009), this research highlighted cultural connections such as spiritual uses and economic aspects such as seasonal sales. Nationally, the number of species is similar to Dowlatkhahi & Nabavipour (2014: 80), with 70 species, and higher than Sa'adati et al. (2023: 15), with 54 species.

Limitations include the six-month survey excluding winter species, a small sample due to nomadic dispersal, and reliance on local knowledge without chemical analysis. The findings emphasize wild plants' critical role in the nomads' health, livelihood, and cultural identity. To address threats like migration and climate change, we recommend educational programs for sustainable harvesting, local market development, and further studies on winter species and chemical properties. This documentation supports biodiversity conservation, cultural preservation, and sustainable development in the Garin region.

Keywords: Indigenous Knowledge, Wild Plants, Lak-speaking Nomads, Garin Region, Ethnobotany, Sustainable Development

مستندسازی دانش بومی گیاهان خودرو در میان عشایر منطقه گرین سلسله

حسن رضا یوسفوند* استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

مریم حائری نسب استادیار گروه زیست‌شناس دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

چکیده

بشر از گذشته تا به امروز برای بقا و بهبود زندگی به گیاهان وابسته بوده است. این پژوهش با هدف بررسی همه‌جانبه گیاه‌مردم‌نگاری گیاهان خودروی منطقه گرین از شهرستان سلسله در ناحیه ریشی زاگرس انجام شد. جامعه مورد مطالعه عشایر لک زبان چهار روستای کهمان بالا، کهمان پایین، دکاموند و گرکان بودند. روش پژوهش کیفی با رویکرد قوم‌نگارانه بود و داده‌ها طی پیمایش شش ماهه (فروردین تا مهر ۱۴۰۲) از طریق مصاحبه عمیق با ۱۲ نفر (۶ مرد و ۶ زن، میانگین سنی ۵۹۰۵ سال) و پرسشنامه جمع‌آوری و با تحلیل محتوای استقرایی بررسی شدند. نتایج نشان داد ۷۵ گونه گیاهی از ۲۸ تیره شناسایی شدند که شامل ۵۲ گونه (۶۹۰۳ درصد) با کاربرد دارویی، ۳۸ گونه (۵۰۰۷ درصد) خوراکی، ۴ گونه (۵۰۳ درصد) علوفه‌ای، ۸ گونه (۱۰۰۷ درصد) تزئینی و ۲ گونه (۲۰۷ درصد) اعتقادی بودند. بیشترین استفاده دارویی برای مشکلات گوارشی، تنفسی و کلیوی بود و گیاهان خوراکی به اقتصاد فصلی کمک کردند. این مطالعه با تمرکز بر پیوند گیاهان با فرهنگ و معیشت عشایر لک زبان، داده‌های جدیدی ارائه داد. دانش بومی عشایر گرین بخشی از هویت فرهنگی آن‌هاست و نیازمند حفاظت است. پیشنهاد می‌شود برنامه‌های آموزشی برای برداشت پایدار و توسعه بازارهای محلی اجرا شود.

واژه‌های کلیدی: دانش بومی، گیاهان خودرو، عشایر لک زبان، منطقه گرین، گیاه قوم‌نگاری، توسعه

پایدار

مقدمه و طرح مسئله

گیاه قوم‌نگاری، علمی که به مطالعه تعاملات جوامع انسانی با گیاهان در زمینه‌های دارویی، خوراکی و فرهنگی می‌پردازد، از تجربه‌های چند هزارساله بشر سرچشمه گرفته و نقش مهمی در حفظ میراث فرهنگی، توسعه داروهای نوین و حفاظت از تنوع زیستی دارد (Cox & Balick, 2020). در ایران، با تنوع اقلیمی و پوشش گیاهی غنی، این رابطه از دیرباز، ازجمله در آثار ابن‌سینا در قانون فی الطب (Soleyman, 1997)، مشهود بوده و در منطقه گرین از شهرستان سلسله در استان لرستان، به دلیل ویژگی‌های متمایز جغرافیایی مانند ارتفاع متوسط ۱۶۰۰ متری، جنگل‌های بلوط، سراب‌های کهمان و زز، و بارندگی سالانه ۷۶۰ میلی‌متر، این وابستگی به‌طور خاص برجسته است (Mehrnia et al., 2021). عشایر لک زبان این منطقه، شامل طوایف یوسفوند، حسنوند و کولیوند، که از نظر قومیتی و زبانی (گویش لکی) و سابقه زیست‌ییلاقی (از فروردین تا مهر در گرین) مشخص‌اند، از گیاهان خودرو برای تأمین نیازهای درمانی، غذایی و معیشتی بهره می‌برند، اما این دانش بومی در معرض تهدید است؛ مهاجرت نسل جوان به شهرها، تغییرات اقلیمی مانند کاهش بارندگی و تخریب مراتع، و رواج داروهای شیمیایی، انتقال این دانش را به خطر انداخته و ضرورت مستندسازی دقیق آن را مطرح می‌کند (Sosandrini et al., 2021).

مطالعات پیشین در لرستان، ازجمله پژوهش احمدی و همکاران (۱۳۸۸) که ۱۵۱ گونه دارویی را در سطح استان شناسایی کردند، دلفان و همکاران (۱۳۹۸) که ۲۱۸ گونه را در زاغه و بیرانشهر ثبت نمودند و کاربرد اصلی آن‌ها را برای مشکلات گوارشی (۳۶ درصد) و تنفسی (۱۶ درصد) گزارش کردند، و بازگیر و هاشمی (۱۴۰۰) که ۱۲۵ گونه را در بسطام سلسله با کاربردهای خوراکی (۴۹٫۶ درصد) و دارویی (۲۸٫۶ درصد) مستند کردند، تنوع گیاهی منطقه را تأیید می‌کنند، اما این تحقیقات اغلب بر شناسایی گونه‌ها متمرکز بوده و کمتر به پیوند عمیق فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی عشایر با گیاهان پرداخته‌اند، درحالی‌که این جنبه‌ها برای درک جامع دانش بومی ضروری است.

در سطح جهانی، کومار (۲۰۲۱) در هند ۵۴ گونه دارویی و سو و همکاران (۲۰۲۱) در برزیل نقش گیاهان در مراقبت‌های بهداشتی را بررسی کرده‌اند، و در ایران، حسینی و همکاران (۱۴۰۱) در سنج و کیاسی و همکاران (۱۳۹۸) در گلستان کاربردهای خوراکی و دارویی را مستند کرده‌اند، اما تمرکز خاص بر عشایر لک زبان گرین و رابطه گیاهان با هویت قومیتی، زبان، و معیشت آن‌ها در این مطالعات دیده نشده است. این شکاف پژوهشی، همراه با ویژگی‌های زیست‌محیطی گرین (مراتع غنی، کوهپایه‌ها و دشت‌ها) و تهدیدات موجود، مسئله‌ای است که پژوهش حاضر به آن پاسخ می‌دهد.

هدف این مطالعه، مستندسازی دانش بومی گیاهان خودرو در میان عشایر چهار روستای کهمان بالا، کهمان پایین، دکاموند و گرکان در منطقه گرین است تا کاربردهای چندگانه آن‌ها (دارویی، خوراکی، علوفه‌ای، تزئینی و اعتقادی) را با استفاده از روش کیفی شامل مصاحبه عمیق و پرسشنامه ثبت کند و به حفظ میراث فرهنگی، ارتقای معیشت و ارائه داده برای تحقیقات علمی و حفاظتی کمک نماید. پرسش‌های پژوهش عبارت‌اند از: چه گونه‌های گیاهی توسط عشایر گرین استفاده می‌شوند و کاربردهای اصلی آن‌ها چیست؟ چگونه این دانش با فرهنگ، قومیت و اقتصاد عشایر مرتبط است؟ و این دانش چگونه می‌تواند به حفاظت از گونه‌ها و توسعه پایدار منطقه یاری رساند؟ دسته‌بندی‌ها بر اساس کاربردهای عملی عشایر (نه فرم رویشی) تنظیم شده‌اند که ریشه در نیازهای واقعی آن‌ها دارد تا شناخت مشخصی از این تعامل ارائه دهد.

پیشینه پژوهش

گیاه قوم‌نگاری به‌عنوان شاخه‌ای از علم که رابطه جوامع انسانی با گیاهان را بررسی می‌کند، از دیرباز مورد توجه بوده و نقش مهمی در مستندسازی دانش بومی، توسعه داروهای نوین و حفاظت از تنوع زیستی ایفا کرده است (Cox & Balick, 2020). این دانش در جوامع بومی، به‌ویژه در مناطق دورافتاده مانند نواحی عشایری ایران، نه تنها منبعی برای تأمین نیازهای مادی است، بلکه با فرهنگ، اقتصاد و هویت قومیتی این جوامع پیوند

عمیقی دارد (Mehrnia et al., 2021). در ایران، به دلیل تنوع اقلیمی و پوشش گیاهی غنی، مطالعات متعددی به بررسی این تعامل پرداخته‌اند، اما تمرکز بر جنبه‌های فرهنگی و اقتصادی در کنار شناسایی گونه‌ها کمتر بوده است. این پژوهش با هدف پر کردن این شکاف، دانش بومی عشایر منطقه گرین را بررسی می‌کند و پیشنهادها را مرتبط با به‌صورت تحلیلی مرور می‌کند تا جایگاه خود را مشخص نماید.

مطالعات گیاه قوم‌نگاری را می‌توان بر اساس رویکردها به سه گروه اصلی تقسیم کرد: (۱) شناسایی گونه‌ها و کاربردهای عملی، (۲) بررسی جنبه‌های دارویی و درمانی، و (۳) تحلیل پیوندهای فرهنگی و اقتصادی.

در گروه اول، احمدی و همکاران (۱۳۸۸) در لرستان ۱۵۱ گونه گیاهی از تیره‌های نعنائیان، باقلائیان و کاسنیان را شناسایی کردند، اما فقدان تمرکز بر یک منطقه خاص و تحلیل فرهنگی، این مطالعه را به فهرست‌نگاری گونه‌ها محدود کرده است. کیاسی و همکاران (۱۳۹۸) در مرتع خوش‌یلاق گلستان ۶۱ گونه خوراکی، دارویی و صنعتی را ثبت کردند و بر نقش اقتصادی آن‌ها تأکید داشتند، ولی به باورها و هویت فرهنگی کمتر پرداختند. فروزه و همکاران (۱۳۹۵) در مرتع دیلگان کهگیلویه و بویراحمد، ۲۱ گیاه خوراکی با فرم‌های رویشی درختی، بته‌ای و علفی را شناسایی و شیوه طبخ ۲۴ نوع غذای سنتی عشایری را مستند کردند. این مطالعه با استفاده از مصاحبه باز و مشاهده مشارکتی، بر پیوندهای فرهنگی و نقش گیاهان در غذاهای سنتی تأکید داشت، اما به جنبه‌های اقتصادی و معیشتی کمتر توجه کرد.

حسینی و همکاران (۱۳۹۷) در مراتع زبرخان نیشابور، با روش نمونه‌گیری گلوله برفی و مصاحبه‌های آزاد، گیاهان خوراکی با کاربردهای چندمنظوره (خوراکی، دارویی و علوفه‌ای) را مستند کردند و نقش آن‌ها در معیشت محلی از طریق فروش و تأمین علوفه را برجسته نمودند، اما تحلیل عمیق فرهنگی در این مطالعه نیز محدود بود. در سطح جهانی، سوسی و همکاران (۲۰۲۱) در برزیل تنوع گونه‌ها را مستند کردند، اما رویکرد آن‌ها بیشتر اکولوژیک بود و کمتر به جنبه‌های قوم‌نگارانه پرداخته‌اند. گروه دوم، با تمرکز بر خواص

دارویی، شامل دلفان و همکاران (۱۳۹۸) در زاغه و بیرانشهر لرستان است که ۲۱۸ گونه را ثبت کردند و نشان دادند ۳۶ درصد کاربردها برای مشکلات گوارشی و ۱۶ درصد برای تنفسی است؛ این مطالعه از مصاحبه با بومیان بهره برد، اما تحلیل عمیق فرهنگی نداشت. کومار (۲۰۲۱) در هند ۵۴ گونه دارویی را بررسی کرد و پتانسیل دارویی را برجسته نمود، اما بستر اجتماعی را نادیده گرفت.

رضوی (۱۳۹۴) در شهرستان ایذه خوزستان، با روش‌های مردم‌نگارانه (مصاحبه، مشاهده و مشارکت)، گیاهان خودرو، درختی و علفی را شناسایی و کاربردهای چندگانه آن‌ها (خوراکی، دارویی، پوشاک، سوخت و تزئینی) را مستند کرد. این مطالعه بر نقش گیاهان در تأمین نیازهای زندگی بومیان و حفظ تنوع زیستی تأکید داشت، اما تحلیل اقتصادی و پیوندهای هویتی را کمتر پوشش داد. گروه سوم، که پیوندهای فرهنگی و اقتصادی را مدنظر قرار داده، شامل بازگیر و هاشمی (۱۴۰۰) در بسطام سلسله است که ۱۲۵ گونه را با کاربردهای خوراکی (۴۹,۶ درصد)، علوفه‌ای (۴۱,۲ درصد) و دارویی (۲۸,۶ درصد) مستند کردند و از پرسشنامه و مصاحبه استفاده نمودند، اما تمرکز آن‌ها بر منطقه‌ای وسیع‌تر از گرین بود و جزئیات فرهنگی عشایر خاص را پوشش نداد. حسینی و همکاران (۱۴۰۱) در سندج نیز با مصاحبه نیمه ساختاریافته، جنبه‌های فرهنگی گیاهان خوراکی را بررسی کردند، اما به اقتصاد محلی کمتر توجه داشتند.

از مرور این پیشینه‌ها می‌توان استنتاج کرد که مطالعات گیاه قوم‌نگاری در ایران و جهان، اگرچه در شناسایی گونه‌ها و کاربردهای دارویی موفق بوده‌اند، اغلب از تحلیل جامع پیوندهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی با دانش بومی غفلت کرده‌اند. در لرستان، پژوهش‌هایی مانند مهرنیا و حسینی (۱۳۹۹) با ثبت ۲۰۲ گونه در الشتر و احمدی و همکاران (۱۳۸۸) تنوع گیاهی را نشان داده‌اند، اما این مطالعات یا منطقه‌ای خاص را هدف قرار نداده‌اند یا به جنبه‌های فرهنگی و معیشتی عشایر توجه کافی نداشته‌اند. خلأهای پژوهشی موجود شامل نبود تمرکز بر یک جامعه مشخص (مانند عشایر لک زبان گرین)، عدم بررسی عمیق رابطه گیاهان با هویت قومیتی و زبان (گوش لکی)، و کمبود تحلیل

مستندسازی دانش بومی گیاهان خودرو در میان...؛ یوسفوند و حائری نسب | ۲۶۳

اقتصادی در کنار کاربردهای عملی است. این پژوهش با تمرکز بر چهار روستای کهمان بالا، کهمان پایین، دکاموند و گرکان، و با استفاده از روش‌های کیفی (مصاحبه عمیق و پرسشنامه)، این خلأها را پر می‌کند و کاربردهای چندگانه گیاهان (دارویی، خوراکی، علوفه‌ای، تزئینی و اعتقادی) را در بستر زندگی عشایر بررسی می‌نماید تا نه تنها دانش بومی را مستند کند، بلکه به حفاظت از گونه‌ها و توسعه پایدار منطقه کمک کند.

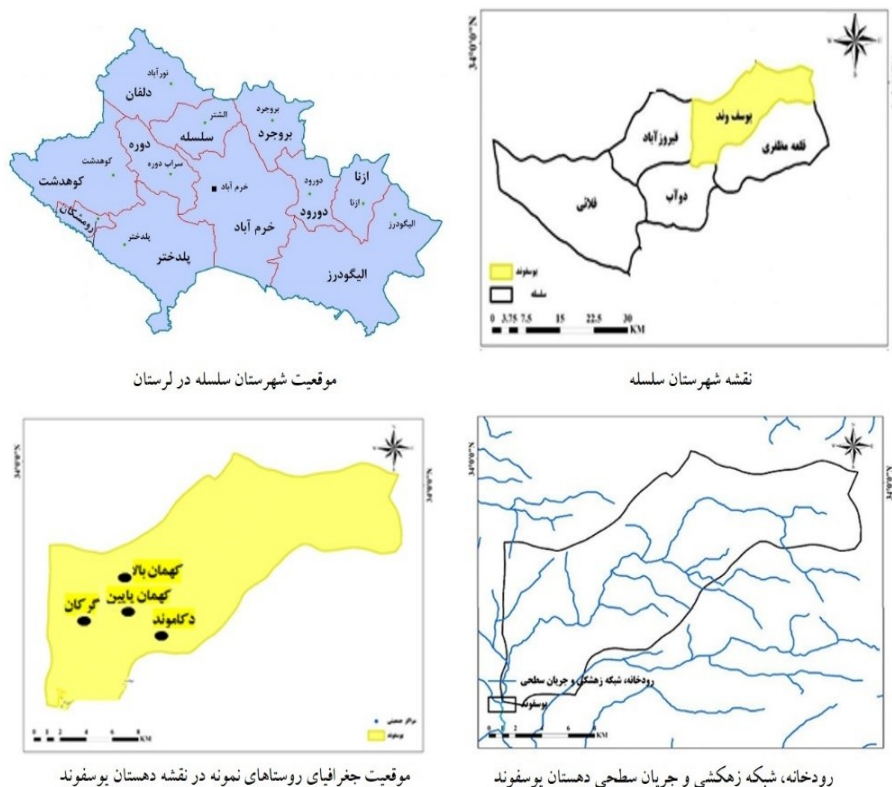
روش‌شناسی

این پژوهش با هدف مستندسازی دانش بومی گیاهان خودرو و کاربردهای چندگانه آن‌ها (دارویی، خوراکی، علوفه‌ای، تزئینی و اعتقادی) در میان عشایر لک زبان منطقه گرین از شهرستان سلسله اجرا شد. رویکرد پژوهش کیفی و طرح آن قوم‌نگارانه (Ethnographic Design) بود تا تجربه زیسته عشایر در تعامل با گیاهان به صورت توصیفی ثبت شود (Creswell & Poth, 2018). فرآیند اجرا در سه مرحله اصلی انجام گرفت: (۱) جمع‌آوری نمونه‌های گیاهی طی پیمایش میدانی، (۲) ثبت دانش بومی از طریق مصاحبه و پرسشنامه، و (۳) تحلیل داده‌ها برای استخراج کاربردها.

منطقه مورد مطالعه

منطقه گرین در شهرستان سلسله، واقع در شمال استان لرستان، در مختصات جغرافیایی ۴۷ درجه و ۴۸ دقیقه تا ۴۸ درجه طول شرقی و ۳۳ درجه و ۳۳ دقیقه تا ۳۴ درجه عرض شمالی از نصف‌النهار گرینویچ قرار دارد. این منطقه با ارتفاع متوسط ۱۶۰۰ متر از سطح دریا، در دامنه شمالی کوه گرین (از رشته کوه‌های زاگرس) واقع شده و دارای بارندگی سالانه ۷۶۰ میلی‌متر، حداکثر دمای ۳۹ درجه سانتی‌گراد در تابستان، و حداقل دمای ۲۰- درجه سانتی‌گراد در زمستان است. پوشش گیاهی غنی شامل جنگل‌های بلوط، مراتع، و گونه‌های دارویی، نتیجه بارش‌های فصلی (مهر تا اردیبهشت) و سراب‌های متعدد (مانند سراب

که‌مان و زز) است (Mehrnia et al., 2021). موقعیت جغرافیایی و روستاهای مورد مطالعه در شکل شماره (۱) نشان داده شده است.

شکل ۱- نقشه جغرافیایی و موقعیت شهرستان سلسله در استان لرستان

جامعه و نمونه پژوهش

جامعه پژوهش شامل عشایر طوایف یوسفوند، حسنوند و کولیوند با گویش لکی بود که به‌طور فصلی از اوایل فروردین (کوچ ییلاقی) تا اواسط مهر در چهار روستای که‌مان بالا، که‌مان پایین، دکاموند و گرکان در دامنه شمالی گرین اقامت دارند. این عشایر، از اقوام قدیمی لک، به دلیل وابستگی معیشتی و فرهنگی به گیاهان خودرو و حفظ دانش سنتی

مستندسازی دانش بومی گیاهان خودرو در میان...؛ یوسفوند و حائری نسب | ۲۶۵

انتخاب شدند. نمونه پژوهش شامل ۱۲ نفر (۶ مرد و ۶ زن) با میانگین سنی ۵۹,۵ سال (دامنه سنی ۴۷ تا ۸۲ سال) بود که توسط معتمدان محلی به عنوان افراد آگاه معرفی شدند. سطح سواد آن‌ها شامل ۷ نفر بی سواد، ۳ نفر ابتدایی، ۱ نفر راهنمایی و ۱ نفر متوسطه بود. نمونه‌گیری هدفمند انجام شد و معیارهای انتخاب عبارت بودند از: ۱) حداقل ۲۰ سال تجربه عملی در استفاده از گیاهان، ۲) آگاهی از خواص و کاربردها، و ۳) تمایل به مشارکت. برای حفظ تنوع جنسیتی و جغرافیایی، از هر روستا ۳ نفر (حداقل یک زن و یک مرد) به صورت تصادفی ساده انتخاب شدند (در جدول شماره یک در پایان مقاله نام و نشان و سن و شغل و محل زندگی مصاحبه‌شوندگان آمده است).

روش اجرا

پیمایش میدانی طی ۱۸۳ روز (۱ فروردین تا ۳۱ مهر ۱۴۰۲) در کوهپایه‌ها (۱۶۰۰-۲۰۰۰ متر)، مراتع (علفزارهای باز)، و دشت‌های (زیر ۱۶۰۰ متر) گرین انجام شد. جمع‌آوری نمونه‌ها با همراهی دو فرد بومی (مرد ۵۷ ساله از کهمان بالا و زن ۵۵ ساله از دکاموند) صورت گرفت و ۷۵ گونه گیاهی شناسایی شد. بازدیدهای میدانی هفتگی بود و گیاهان خودرو به صورت طبیعی (بدون دستکاری) بررسی شدند. شناسایی گونه‌ها با استفاده از فلور ایران (اسدی، ۱۹۸۹-۲۰۱۶)، فلورا ایرانیکا (رشینگر، ۱۹۶۳-۲۰۱۵)، و تطبیق با پایگاه (POWO: Plants of the World Online, 2022) انجام شد.

ابزار گردآوری داده‌ها

داده‌ها با دو ابزار جمع‌آوری شدند: ۱) مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته با پرسش‌های باز درباره نام محلی، اندام مورد استفاده، خواص، روش مصرف و کاربرد گیاهان، که به زبان لکی و در محل سکونت افراد (چادرها یا منازل روستایی) توسط پژوهشگر (بومی و هم‌زبان) انجام شد و هر مصاحبه ۴۵ تا ۶۰ دقیقه طول کشید؛ ۲) پرسشنامه طراحی شده توسط پژوهشگر، شامل اطلاعات فردی (سن، جنسیت، سواد) و مشخصات گیاهان

(کاربرد، روش مصرف، زمان جمع‌آوری)، که توسط سه نفر از معتمدان محلی اعتبارسنجی شد. پایایی پرسشنامه با روش باز آزمون روی ۵ نفر خارج از نمونه (ضریب ۸۷ درصد) و روایی آن با نظر سه معتمد محلی و متخصص گیاه‌شناسی تأیید شد.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

داده‌ها با روش تحلیل محتوای استقرایی بررسی شدند. پاسخ‌های مصاحبه‌ها ضبط و پیاده‌سازی شد و پرسشنامه‌ها تکمیل گردید. کدگذاری باز انجام گرفت و کدهای اولیه (مانند "دم‌کرده برای سنگ کلیه") به مقوله‌های فرعی (مانند "خواص دارویی") و سپس به پنج مقوله اصلی (دارویی، خوراکی، علوفه‌ای، تزئینی، اعتقادی) گروه‌بندی شدند. برای اطمینان از صحت، نتایج با دو مصاحبه‌شونده (مرد ۶۰ ساله و زن ۵۵ ساله) بازبینی و با مشاهدات میدانی تطبیق یافت.

ملاحظات اخلاقی

رضایت‌نامه کتبی از شرکت‌کنندگان اخذ و محرمانگی اطلاعات تضمین شد. از متخصص گیاه‌شناسی و معتمدان محلی سپاسگزاری قدردانی شده است.

یافته‌های پژوهش

این پژوهش با هدف مستندسازی دانش بومی گیاهان خودرو در منطقه گرین از شهرستان سلسله انجام شد. در طی پیمایش میدانی از فروردین تا مهر ۱۴۰۲، ۷۵ گونه گیاهی از ۲۸ تیره شناسایی شد که توسط عشایر طوایف یوسفوند، حسنوند و کولیوند در چهار روستای کهمان بالا، کهمان پایین، دکاموند و گرکان مورد استفاده قرار می‌گیرند. این گیاهان بر اساس کاربردهای اعلام‌شده توسط ۱۲ نفر از افراد بومی (۶ مرد و ۶ زن با میانگین سنی ۵۹٫۵ سال) به پنج دسته تقسیم شدند: (۱) دارویی، (۲) خوراکی، (۳) علوفه‌ای، (۴) تزئینی، و

۵) اعتقادی. این دسته‌بندی‌ها ریشه در نیازهای عملی و باورهای فرهنگی جامعه دارد و با استفاده از تحلیل محتوای استقرایی از داده‌های مصاحبه‌های عمیق و پرسشنامه‌ها استخراج شده است. در ادامه، هر دسته به صورت جداگانه تشریح شده و اطلاعات تکمیلی در جدول ۲ ارائه شده است.

۱. گیاهان دارویی

گیاهان دارویی از مهم‌ترین منابع درمانی عشایر منطقه گرین هستند که برای درمان طیف گسترده‌ای از بیماری‌ها به کار می‌روند. از ۷۵ گونه شناسایی شده، ۵۲ گونه (۶۹٫۳ درصد) دارای خواص دارویی بودند که اغلب به صورت دم کرده، جوشانده یا ضماد استفاده می‌شوند. به عنوان مثال، چای کوهی^۱ برای تسکین درد کلیه و سنگ‌شکنی به صورت دم کرده مصرف می‌شود: «موقعی که کلیه‌ام درد می‌کند، چای کوهی رو دم می‌کنم و آبش رو می‌خورم، آروم می‌کنه» (مرد ۵۷ ساله، کهمان بالا). همچنین، بابونه گاوی^۲ برای درمان درد شکم و پونه^۳ برای رفع سیاه‌سرفه و تب به کار می‌رود. اندام‌های مورد استفاده شامل گل (مثل بابونه)، برگ (مثل پونه)، و ریشه (مثل کاسنی) است. این گیاهان به دلیل دسترسی آسان و هزینه کم، جایگزین مناسبی برای داروهای شیمیایی در میان عشایر محسوب می‌شوند.

۲. گیاهان خوراکی

از مجموع گونه‌ها، ۳۸ گونه (۵۰٫۷ درصد) به عنوان گیاهان خوراکی شناسایی شدند که به سه شکل مصرف می‌شوند: خام: گیاهانی مانند رملیک^۴ و تمشک^۱ به عنوان میوه و تنقلات به صورت تازه خورده خورده می‌شوند.

-
1. *Stachys lavandulifolia*
 2. *Tanacetum parthenium*
 3. *Mentha pulegium*
 4. *Ziziphus nummularia*

پخته: کنگر^۲ و سریش^۳ به صورت آب‌پز یا خورش (مثل خورش کنگر) تهیه می‌شوند. از میوه‌هایی مانند زالزالک^۴ نیز برای مربا و شربت استفاده می‌شود. خشک‌شده: گیاهانی نظیر آویشن کوهی^۵، مرزه^۶ و سماق^۷ پس از خشک شدن به عنوان ادویه در غذاها به کار می‌روند. به گفته یکی از مصاحبه‌شوندگان: «آویشن و سماق رو خشک می‌کنیم و توی غذا می‌ریزیم، هم طعمش خوبه هم معده رو قوی می‌کنه» (زن ۵۵ ساله، کهمان پایین).

۳. گیاهان علوفه‌ای

چهار گونه (۵,۳ درصد) از گیاهان، شامل جاشیر^۸، اسپرس^۹، رازیانه^{۱۰} و سلمه‌تره^{۱۱}، به عنوان علوفه برای دام‌های عشایر (گوسفند و بز) استفاده می‌شوند. این گیاهان که عمدتاً غیرخوراکی برای انسان هستند، در مراتع و کوهپایه‌ها به صورت خودرو رویش دارند و نقش مهمی در تأمین غذای دام ایفا می‌کنند.

۴. گیاهان تزئینی

هشت گونه (۱۰,۷ درصد) برای اهداف تزئینی و زیبایی‌شناختی به کار می‌روند. بابونه^{۱۲} و گردو^{۱۳} برای رنگ‌آمیزی مو و ناخن استفاده می‌شوند: «ما پوست گردو و بابونه

-
1. *Rubus sanctus*
 2. *Cirsium vulgare*
 3. *Eremurus spectabilis*
 4. *Crataegus azarolus*
 5. *Thymus daenensis*
 6. *Satureja khuzistanica*
 7. *Rhus coriaria*
 8. *Prangos uloptera*
 9. *Onobrychis viciifolia*
 10. *Foeniculum vulgare*
 11. *Chenopodium album*
 12. *Matricaria chamomilla*
 13. *Juglans regia*

رو برای رنگ موهامون استفاده می‌کنیم» (زن ۵۵ ساله، دکاموند). همچنین، شقایق^۱ برای تزئین منازل و مراسم به کار می‌رود. این گیاهان در کارگاه‌های رنگرزی محلی نیز کاربرد دارند و توسط عشایر به بازارهای الشتر فروخته می‌شوند.

۵. گیاهان اعتقادی

دو گونه (۲,۷ درصد)، شامل اسفند^۲ و ون^۳، دارای کاربرد اعتقادی هستند. اسفند به صورت دود برای دفع چشم‌زخم استفاده می‌شود: «اسفند رو دود می‌کنم که چشم حسود از ما دور بشه» (زن ۶۱ ساله، کهمان بالا). ون نیز به دلیل شیرهایش برای دود کردن در مراسم خاص به کار می‌رود. این کاربردها نشان‌دهنده پیوند عمیق فرهنگی عشایر با گیاهان است.

نقش اقتصادی گیاهان

گیاهان منطقه گرین نقش مهمی در معیشت عشایر دارند. ۵ نفر از مصاحبه‌شوندگان گزارش دادند که جمع‌آوری و فروش گیاهان (به‌ویژه دارویی و خوراکی) بخشی از درآمد فصلی مردم منطقه را تأمین می‌کند. به عنوان مثال: «بهار تا پاییز با الاغ به گرین می‌رم، گیاه جمع می‌کنم، خشک می‌کنم و زمستون می‌فروشم» (مرد ۶۰ ساله، دکاموند). گیاهانی مانند آویشن کوهی و سماق به عطاری‌ها و زالزالک به صورت مربا و ترشی در بازارهای محلی فروخته می‌شوند. این فعالیت اقتصادی، بدون نیاز به سرمایه‌گذاری اولیه، برای خانوارهای کم‌درآمد مزیت دارد.

جدول ۲ اطلاعات جامع گیاهان را ارائه می‌دهد. برای هر گونه، نام محلی، نام فارسی، نام علمی (به صورت ایتالیک)، تیره، نوع کاربرد، اندام مورد استفاده، نحوه کاربرد، پراکندگی و زمان جمع‌آوری ذکر شده است. در ستون پراکندگی، اصطلاحات به صورت

-
1. *Papaver rhoeas*
 2. *Peganum harmala*
 3. *Fraxinus excelsior*

دقیق تعریف شده‌اند: «کوه‌ها» (ارتفاعات بالای ۲۰۰۰ متر)، «کوهپایه‌ها» (۱۶۰۰-۲۰۰۰ متر)، «مراتع» (علفزارهای باز)، و «دشت‌ها» (زمین‌های هموار زیر ۱۶۰۰ متر). برای کاربردهای دارویی، بیماری‌ها یا اهداف مصرف (مثل تسکین درد یا دفع چشم‌زخم) به‌طور مشخص بیان شده‌اند. نام شناسایی کننده (متخصص گیاه‌شناسی) برای همه گونه‌ها یکسان است.

جدول ۲- اسامی گیاهان جمع‌آوری‌شده از منطقه گرین استان لرستان

ردیف	نام محلی	نام فارسی	تیره و نام علمی	نوع کاربرد	بخش مورد استفاده	نحوه کاربرد	پراکندگی	زمان جمع‌آوری
۱	رملیق	رملیک	<i>Ziziphus nummularia</i> (Burm.f.) Wight & Arn (Rhamnaceae)	خوراکی و دارویی	میوه	درمان یبوست	در کوه‌ها و کوهپایه‌ها	اردیبهشت و خرداد
۲	پینه کوهی	کاکوتی کوهی	<i>Ziziphora clinopodioides</i> Lam. (Lamiaceae)	دارویی	بخش هوایی گیاه	ضد عفونت	کوهپایه‌ها و اطراف جوی آب	اوایل بهار و تابستان
۳	شنگ	شنگ نم‌اند	<i>Tragopogon caricifolius</i> Boiss. (Asteraceae)	خوراکی و دارویی	برگ و ساقه	به‌عنوان تنقلات، خشک کرده، جوشانده	در باغ‌ها، دشت‌ها و مزارع	بهار و تابستان
۴	ازگونه	آویشن کوهی	<i>Thymus daenensis</i> Celak. (Lamiaceae)	خوراکی و دارویی	برگ و ساقه	به‌عنوان ادویه و جوشانده، مقوی معده	ارتفاعات	بهار
۵	کاله	کاله	<i>Tetrataenium lasiopetalum</i> (Boiss.) Manden. (Apiaceae)	دارویی	گل و برگ	ادویه و مصارف خوراکی	در ارتفاعات	اواخر مرداد
۶	خرس داری	مینای پرکپه	<i>Tanacetum polycephalum</i> Sch.Bip. (Asteraceae)	دارویی	گل و ساقه	مسکن درد شکم و سرگیجه	در کوه‌ها و مزارع کشاورزی	اواخر شهریور
۷	کل کنه	چای کوهی	<i>Stachys lavandulifolia</i> Vahl (Lamiaceae)	خوراکی و دارویی	گل	خشک کرده و دم‌کرده در درمان کلیه درد و سنگ کلیه	کوه‌ها و کوهپایه‌ها	اواخر بهار

مستندسازی دانش بومی گیاهان خودرو در میان...؛ یوسفوند و حائری نسب | ۲۷۱

۸	گون	گون سفید	Astragalus gossypinus Fisch. (Fabaceae)	دارویی	کل گیاه	به عنوان کتیرا از آن استفاده می شود	در کوه ها	از بهار تا پاییز
۹	مرزه	مرزه	Satureja khuzistanica Jamzad (Lamiaceae)	خوراکی	بخش هوایی گیاه	به عنوان مکمل در غذاها استفاده می شود	در کوه ها و ارتفاعات	خردادماه
۱۰	تی یره	تمشک	Rubus sanctus Schreber. (Rosaceae)	خوراکی و دارویی	میوه	نرم کردن سینه، دفع اخلاط، بیماری های معده و به عنوان تنقلات	در کنار کوه ها	مرداد
۱۱	آلاله	آلاله وحشی	Ranunculus arvensis L. (Ranunculaceae)	دارویی	برگ و دانه	سرماخوردگی، بی قراری و تب کودکان	در باغ ها و مزارع	بهار و تابستان
۱۲	پرپلیک (لیرگاه)	خرفه	Portulaca oleracea L. (Portulacaceae)	خوراکی و دارویی	کل گیاه	خوردنی و مقوی جویذنی برای معده و دندان ها	در اکثر زمین های کشاورزی و جود دارد	تیرماه و مردادماه
۱۳	تخم اسپی	اسفرزه	Plantago indica L. (Plantaginaceae)	خوراکی و دارویی	دانه	خشک کرده و جوشانده	در صحرا و دشت ها	اواخر شهریور
۱۴	مفرا	مفرا	Nepeta crispa Willd. (Lamiaceae)	خوراکی و دارویی	بخش هوایی گیاه	دم کرده و پخته	در ارتفاعات	شهریور
۱۵	داتوره	داتوره	Datura innoxia Mill. (Solanaceae)	دارویی	برگ و گل	درمان زگیل، آسم، سیاه سرفه	در مراتع و کوهپایه ها	اردیبهشت
۱۶	پینه	پونه	Mentha pulegium L. (Lamiaceae)	دارویی	ساقه و برگ	صفرا، اخلاط، سیاه سرفه، آسم، تب بر، قاعده	در صحرا و کوهپایه ها و کنار جوی ها	بهار و اوایل تابستان

		آور، ضد عفونی کننده						
۱۷	مخالصه گاو	بابونه	Tanacetum parthenium (L.) Sch.Bip. (Asteraceae)	دارویی	گل و برگ	درد شکم و معدة	در ارتفاعات و کوه‌ها	اواخر مردادماه
۱۸	بائینه	بابونه	Matricaria chamomilla L. (Asteraceae)	تزئینی و دارویی	کل گیاه	به صورت خشک کرده ورم روده، کم‌خونی	در مزارع و دشت و اطراف کوه‌ها	اردیبهشت و خرداد
۱۹	توله	پنیرک	Malva neglecta Wallr. (Malvaceae)	دارویی و خوراکی	بخش هوایی گیاه	برای نرم کردن سینه و سرماخوردگی	در دشت‌ها و اطراف کوه‌ها	از بهار تا پاییز
۲۰	کرسو	گلپر	Heracleum persicum Desf. ex Fisch., C.A.Mey. & Avé-Lall. (Apiaceae)	خوراکی - دارویی	میوه، برگ و ساقه	برای سرگیجه، سردرد، درد عضلات حالت تهوع و استفراغ	لبه جوی آب و کنار کوهپایه‌ها	اردیبهشت و خرداد و تیر
۲۱	کنگر	کنگر	Cirsium vulgare (Savi) Ten. (Asteraceae)	خوراکی و دارویی	ساقه و برگ	از آن خورشت تهیه می‌کنند	کوه‌ها و کوهپایه‌ها	اردیبهشت و خرداد
۲۲	چویر سه پاره	چویل	Ferula macrocolea (Boiss.) Boiss. (Apiaceae)	دارویی و خوراکی	ساقه	شکم درد و قند خون	در دشت‌ها و کوه‌ها	مرداد و شهریور
۲۳	بج‌بوگنه	باریجه	Ferula gummosa Boiss. (Apiaceae)	خوراکی و دارویی	برگ و ساقه	بیماری‌های رحمی، درد معدة، درد گوش، ضد عفونی کنند ه	در مزارع و کوهپایه‌ها	تابستان
۲۴	بژ	آنغوزه	Ferula assa-foetida L. (Apiaceae)	دارویی	پایین ساقه و ریشه گیاه	تقویت معده، ضد ریزش مو	دشت‌ها و مراعات	اواخر خرداد

مستندسازی دانش بومی گیاهان خودرو در میان...؛ یوسفوند و حائری نسب | ۲۷۳

۲۵	پخازه	پنجه غازی	<i>Falcaria vulgaris</i> Bernh. (Apiaceae)	خوراکی	بخش هوایی گیاه	به عنوان غذا استفاده می شود	در مزارع دشت ها و کوه ها	مرداد و شهریور
۲۶	زرشک	سریش	<i>Eremurus spectabilis</i> M.B. (Liliaceae)	خوراکی - دارویی	بخش هوایی گیاه	به عنوان غذا با برنج پخته می شود	کوه ها	مهرماه
۲۷	قن شکر و ل	شکر تیغا	<i>Echinops Haussskenchtii</i> Boiss. (Asteraceae)	دارویی	میوه	ضد گلودرد و ضد سرفه	در دشت ها و اطراف روستاها	تابستان
۲۸	خاکشی	خاکشیر	<i>Descurainia sophia</i> (L.) Webb ex Prantl (Brassicaceae)	خوراکی - دارویی	دانه	شربت	صحرا و کوه	تیر ماه
۲۹	اسفن	اسفند	<i>Peganum harmala</i> L. (Nitrariaceae)	دارویی و تزئینی	دانه	دم کرده، جوشانده، دود کرده، مؤثر در میکروب زدایی	در کوه ها	اواخر شهریور
۳۰	گیرچ یا کویچ	زالزالک	<i>Crataegus azarolus</i> L. (Rosaceae)	خوراکی و خوراکی	میوه	برای مو و درمان بی خوابی	در مزارع و کوه ها و ارتفاعات	اواخر شهریور و مهرماه
۳۱	چقچقه	کاسنی	<i>Cichorium intybus</i> L. (Asteraceae)	دارویی	ریشه و ساقه	جوشانده و دم کرده برای کبد و صفرا	مزارع	مرداد و شهریور
۳۲	جوشن	درمنه ایرانی	<i>Artemisia persica</i> Boiss. (Asteraceae)	دارویی	بخش هوایی گیاه	به عنوان ادویه در غذا	کوه پایه ها و کوه ها	مرداد
۳۳	ترخو	ترخون	<i>Artemisia dracunculus</i> L. (Asteraceae)	دارویی و خوراکی	بخش هوایی گیاه به جز ساقه	در کنسروها و اشتها آور	حاشیه رودخانه ها و جوی ها	خرداد و تیرماه
۳۴	شویت	شوید	<i>Anethum graveolens</i> L. (Apiaceae)	خوراکی و دارویی	بخش هوایی گیاه	تقویت معده، افزایش شیردهی مادران	در دشت ها و کوه ها	اواخر بهار

۳۵	رازبونه	رازبانه	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill. (Apiaceae)	خوراکی و خوراک دام	برگ و دانه و ساقه	تازه، خشک کرده و پخته برای تقویت معده و پوست	صحرا و کوهپایه	شهریور
۳۶	گل هیرو	گل ختمی	<i>Althaea officinalis</i> L. (Malvaceae)	غیرخوراکی و درمانی	گل	خشک کرده به عنوان تقویت کننده سر و درمان شوره	در مزارع و کنار جاده‌ها و پایه کوه‌ها	از بهار تا اوایل پاییز
۳۷	بن سرخ یا سرپا	پیاز یزدی	<i>Allium jesdianum</i> Boiss. (Liliaceae)	دارویی و خوراکی	بخش هوایی گیاه	درمانی کلیه، مثانه و روده	در ارتفاعات و کوه‌ها	فروردین ماه
۳۸	ذیل	نوعی موسیر یا سیر کوهی	<i>Allium hirtifolium</i> Boiss. (Liliaceae)	دارویی و خوراکی	پیازچه	درمان بیماری قلب و معده	کوهپایه‌ها و صحرا	بهار و تابستان
۳۹	خارشر یا هشتر خار	خارشر یا ترنجبین	<i>Alhagi pseudalhagi</i> subsp. <i>persarum</i> (Boiss. & Buhse) Takht. (Fabaceae)	دارویی - خوراکی	گل و ساقه	سیاه سرفه و تب و لرز، درمان بیماری‌های کلیه و بی خوابی	در کوهپایه‌ها و اطراف مزارع	بهار
۴۰	گل گاوزبان	گل گاوز بان	<i>Anchusa azurea</i> Mill. (Boraginaceae)	خوراکی - دارویی	برگ	دم کرده، آرام بخش اعصاب و روان	در کوه‌ها	اردیبهشت
۴۱	ترشک	ترشک	<i>Rumex elbrusensis</i> Boiss. (Polygonaceae)	دارویی	ساقه و برگ	تصفیه کننده خون، سنگ کلیه و مثانه	در کوهپایه‌ها	مردادماه
۴۲	بلی	بلوط	<i>Quercus brantii</i> Lindl. (Fagaceae)	دارویی و خوراکی	میوه	درمان بیماری‌های پوستی	در ارتفاعات	اوایل مهر

مستندسازی دانش بومی گیاهان خودرو در میان...؛ یوسفوند و حائری نسب | ۲۷۵

۴۳	گل ختمی	ختمی لرستانی	<i>Alcea koelzii</i> I.Riedl (Malvaceae)	دارویی	گل و شکوفه	درمان مشکلات تنفسی، درمان گلودرد، تنگی نفس، گرفتگی بینی	دامنه کوه و مزارع	اواخر خرداد تا پایان مرداد
۴۴	شاه تره	شاه تره	<i>Cysticapnos vesicaria</i> (L.) Fedde (Papaveraceae)	خوراکی - دارویی	برگ و ساقه	عفونت، زردی	زمین های کشاورزی	خرداد و تیر
۴۵	تره کاوه	خردل بیابانی	<i>Sinapis arvensis</i> L. (Brassicaceae)	خوراکی	ساقه	به صورت خام می خورند برای پوست و قلب	در مزارع و زمین های کشاورزی	بهار و تابستان
۴۶	گز نه	گز نه	<i>Urtica dioica</i> L. (Urticaceae)	خوراکی و دارویی	برگ و ساقه	خشک می کنند و به زخم می مالند	مزارع	خرداد و تیر و مرداد
۴۷	ریحان	ریحان	<i>Ocimum basilicum</i> L. (Lamiaceae)	خوراکی - دارویی	برگ و ساقه	خشک می کنند به عنوان ادویه	صحرا و پایه کوه ها	مرداد و شهریور
۴۸	بایم کوهی	نوعی بادام کوه ی	<i>Prunus arabica</i> (Olivier) Meikle (Rosaceae)	خوراکی - دارویی	میوه	درمان سرفه و ناراحتی های تنفسی	ارتفاعات و پایه کوه ها	پاییز
۴۹	آلو قرمز	آلو وحشی	<i>Prunus domestica</i> L. (Rosaceae)	خوراکی	میوه	ضد استفراغ، ضد خارش بدن	در کوه ها	خرداد ماه
۵۰	برالیک پا هلو نه	گونه ای از آلوی وحشی	<i>Cerasus microcarpa</i> (C- DMey) Boiss. (Rosaceae)	خوراکی دارویی	میوه	سرماخوردگی و سرفه، ناراحتی معده و دستگاه گوارش	کوهپایه ها	مرداد

۵۱	برنج داس	بومادران زاگرس	<i>Achillea millefolium</i> L. (Asteraceae)	خوراکی - دارویی	برگ، ساقه، گل	دم کردنی نفخ ضعیف قلب - ترشحات مهبلی	صحراها و کوه‌ها	اواخر شهریور
۵۲	نجیر کوهی	انجیر	<i>Ficus carica</i> L. (Moraceae)	خوراکی و دارویی	میوه	تقویت کبد و درمان کم‌خونی	کوه‌ها و کوهپایه‌ها	تابستان و بهار
۵۳	گردو	گردو	<i>Juglans regia</i> L. (Juglandaceae)	خوراکی - رنگرزی	برگ و میوه	خام به‌صورت تقلات دم‌کرده و خشک کرده	باغ	مهرماه
۵۴	گز خوانسار با گون گری	گز انگین	<i>Astragalus</i> <i>adscendens</i> Boss. & Hausskn (Fabaceae)	دارویی	گل و برگ	زخم آبله، درمان لثه و دندان	در اراضی شوره‌زار و دشت‌ها	تابستان
۵۵	پیشوک	زعفران وحشی	<i>Crocus haussknechtii</i> Boiss. (Iridaceae)	خوراکی	ریشه	برشته می‌شود برای درمان بی‌خوابی	در دشت‌ها و مزارع	اواخر بهار و اوایل تابستان
۵۶	خارچ	قارچ	<i>Agaricus bisporus</i> (J.E.Lange) Imbach (Agaricaceae)	خوراکی	بخش هوایی گیاه	سرخ می‌شود، برشته می‌شود	در کوهپایه‌ها، در بوته‌زارها	اردیبهشت و خرداد
۵۷	جاشیر	-	<i>Prangos uloptera</i> DC. (Apiaceae)	خوراک دام	کل گیاه	تازه و خشک‌کردنی	در مزارع و بوته‌ها	تیر و مرداد
۵۸	بادرنجبویه	فرنجه شک یا ترنجان	<i>Melissa officinalis</i> L. (Lamiaceae)	دارویی	برگ	تقویت قلب، کم‌خونی، سردرد، تأخیر عادت ماهانه، دردهای عصبی	در کوه‌ها	تابستان
۵۹	مورت	مورد	<i>Myrtus communis</i> L. (Myrtaceae)	دارویی و خوراکی	برگ و گل	سردرد، سرگیجه، ضد عفونی‌کننده	در کنار جاده‌ها، مزارع کشاورزی	تمام ایام سال

مستندسازی دانش بومی گیاهان خودرو در میان...؛ یوسفوند و حائری نسب | ۲۷۷

۶۰	سه دونه	سیاه دانه	Nigella sativa L. (Ranunculaceae)	دارویی و خوراکی	دانه و ساقه	شکم درد، رفع تهوع، جلوگیری از ریزش مو	در دشت ها و زمین های کشاورزی	تیرماه
۶۱	ریواس	ریواس	Rheum ribes L. (Polygonaceae)	دارویی و خوراکی	کل گیاه	خام و به صورت پخته	کوه ها	اردیبهشت و خرداد
۶۲	به مشک یا وهمشک	بیدمشک یا گل بیدک	Salix aegyptiaca L. (Salicaceae)	خوراکی - دارویی	میوه	برای شربت درست کردن	در پایه کوه ها و اطراف روستاها	اواخر فروردین
۶۳	هپلوک	شنگ اسبی	Scorzonera pseudolanata Grossh. (Asteraceae)	خوراکی و دارویی	بخش هوایی گیاه	برای شربت درست کردن	در مزارع و کوه ها	اردیبهشت
۶۴	سماق	سماق	Rhus coriaria L. (Anacardiaceae)	خوراکی - دارویی	میوه	کاهش قند خون، به همراه کباب استفاده می شود	کوه ها و باغات	بهار تا اوایل پاییز
۶۵	ملحو یا آلبالوی وحشی	محب یا آلبالوی وحشی	Cerasus mahaleb (L.) Miller	خوراکی و دارویی	میوه	به عنوان مربا و میوه مورد استفاده قرار می گیرد	در کوه ها	اواخر خرداد
۶۶	پرس	اسپرس	Onobrychis viciifolia Scop. (Fabaceae)	خوراک دام	بخش هوایی گیاه	به عنوان خوراک دام مورد استفاده قرار می گیرد	در مزارع	بهار و تابستان
۶۷	تلیاک شیطونی	گل شقایق	Papaver rhoeas L. (Papaveraceae)	خوراکی و درمانی و تزئینی	گل، میوه و دانه	به عنوان تنقلا، از گل آن برای تزئین، درمان کمر درد	دامنه کوه ها و دشت ها	تیرماه

فروردین ماه	در کوه‌ها و مزارع	فشارخون و به صورت پلو هم به عنوان غذا استفاده می شود	کل گیاه	خوراکی و دارویی	Alliaria petiolata (M.Bieb.) Cavara & Grande (Brassicaceae)	سیرک	سیرک	۶۸
از اوایل تابستان تا پاییز	در کنار جاده و مزارع	خاصیت چسبندگی، تصفیه خون- زیاد کردن ادرار و عرق، درمان نقرس، به عنوان سبزی استفاده می شود	برگ و گل	خوراکی و دارویی	Arctium lappa L. (Asteraceae)	بابا آدم	بابا آدم	۶۹
در بهار	در ارتفاعات و کوه‌ها	دل درد، مسکن معده ضد سرطان	برگ، ساقه و گل	درمانی	Thymus persicus (Ronniger ex Rech. f.) J alas (Lamiaceae)	آویشن باریک	از گوه باریکه	۷۰
اوایل تابستان	دشت‌ها	اشتها آور، ضد سنگ مثانه	گل و دانه	دارویی و خوراکی	Lepidium sativum L. (Brassicaceae)	شاهی یا ترتیزک	بالنه	۷۱
اردیبهشت و خرداد	کوه‌ها	به عنوان وسیله و ابزار آلات کشاورزی و تنقلات	تنه چوبی و میوه	خوراکی	Prunus haussknechtii C.K.Sch neid. (Rosaceae)	ارژن	ارژه	۷۲
اوایل شهریور	کوهپایه‌ها	خشک می کنند، سرخ می کنند	ساقه زیرزمینی	خوراکی	Allium sativum L. (Liliaceae)	سیر	سیر	۷۳
بهار و تابستان	ارتفاعات	دود می کنند	شیره	دارویی	Fraxinus excelsior L. (Oleaceae)	زبان گنج شک	درخت ون	۷۴
از اوایل بهار تا پاییز	مزارع کنار کوه‌ها	سرخ می کنند و با پیاز قاطی می کنند	بخش هوایی گیاه	خوراکی	Chenopodium album L. (Chenopodiaceae)	سلمه تره	سلمانه	۷۵

چای کوهی (*Stachys lavandulifolia*)

رملیک (*Ziziphus nummularia*)

زالزالک (*Crataegus azarolus*)

آویشن کوهی (*Thymus daenensis*)

جاشیر (*Prangos uloptera*)

اسپرس (*Onobrychis viciifolia*)

رازیانه (*Foeniculum vulgare*)

خرفه (*Portulaca oleracea*)

سماق (*Rhus coriaria*)

پونه (*Mentha pulegium*)

بابونه (*Matricaria chamomilla*)

شقایق (*Papaver rhoeas*)

اسفند (*Peganum harmala*)

گل ختمی (*Alcea koelzii*)

سلمه تره (*Chenopodium album*)

کنگر (*Cirsium vulgare*)

مرزه (*Satureja khuzistanica*)

گردو (*Juglans regia*)

سریش (*Eremurus spectabilis*)

زبان گنجشک (*Fraxinus excelsior*)

شکل شماره ۲ - تصویر برخی از گیاهان دارویی و خوراکی رایج در منطقه گرین^۱

۱- این تصاویر توسط گودرز یوسفوند از جامعه مورد مطالعه این پژوهش تهیه شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف مستندسازی دانش بومی گیاهان خودرو در میان عشایر لک زبان منطقه گرین از شهرستان سلسله، به شناسایی و بررسی کاربردهای ۷۵ گونه گیاهی از ۲۸ تیره پرداخت که در روستاهای کهمان بالا، کهمان پایین، دکاموند و گرکان توسط طوایف یوسفوند، حسوند و کولیوند استفاده می‌شوند. یافته‌ها نشان داد این گیاهان در دسته‌های دارویی، خوراکی، علوفه‌ای، تزئینی و اعتقادی نقش کلیدی دارند و فراتر از نیازهای مادی، با فرهنگ، هویت قومیتی و معیشت عشایر پیوند خورده‌اند. اظهاراتی مانند «ما از بچگی با گیاه بزرگ شدیم» (زن ۵۵ ساله) و «زمستون با فروش گیاه خرجمونو درمی‌آریم» (مرد ۶۰ ساله) وابستگی بالای این جامعه به منابع طبیعی را نشان می‌دهد.

در مقایسه با مطالعات پیشین در لرستان، تعداد گونه‌های شناسایی شده که کمتر از پژوهش دلفان و همکاران با ۲۱۸ گونه در زاغه و بیرانشهر (دلفان و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲۳)، مهرنیا و حسینی با ۲۰۲ گونه در الشتر (مهرنیا و حسینی، ۱۳۹۹: ۷۵) و بازگیر و هاشمی با ۱۲۵ گونه در بسطام (بازگیر و هاشمی، ۱۴۰۰: ۸۵) می‌باشد، به دلیل تمرکز جغرافیایی محدودتر بر دامنه شمالی گرین و چهار روستای خاص است. با این حال، نسبت به احمدی و همکاران با ۱۵۱ گونه در کل استان که فاقد تمرکز محلی بود (احمدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۲۵)، این مطالعه دقیق‌تر است. در سطح ملی، تعداد گونه‌ها بیشتر از (سعادت و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۵) با ۵۴ گونه در میان ترکمن‌ها و مشابه (دولت‌خواهی و نبوی‌پور، ۱۳۹۳: ۸۰) با ۷۰ گونه در بوشهر است.

در سطح جهانی، کومار (۲۰۲۱) با ۵۴ گونه کمتر از این مطالعه گزارش کرد. از ۷۵ گونه، ۵۲ گونه (۶۹٫۳ درصد) دارویی بودند، عمدتاً برای مشکلات گوارشی (مانند بابونه گاوی برای نفخ)، تنفسی (پنیرک^۱ برای سرفه) و کلیوی (چای کوهی برای دفع سنگ). این با دلفان و همکاران (۱۳۹۸) با ۳۶٫۰ درصد گوارشی و ۱۶٫۰ درصد تنفسی هم‌راستا است، اما درصد بالاتر دارویی (۶۹٫۳ درصد در مقابل ۲۸٫۶ درصد بازگیر و هاشمی،

1. *Malva neglecta*

(۱۴۰۰) نشان دهنده وابستگی بیشتر عشایر گرین به گیاهان است، احتمالاً به دلیل دوری از مراکز درمانی و تداوم سنت‌ها. ۳۸ گونه (۵۰٫۷ درصد) خوراکی، مانند آویشن کوهی به عنوان ادویه فروخته شده، با ۴۹٫۶ درصد خوراکی در بازگیر و هاشمی مشابه است. ۴ گونه (۵٫۳ درصد) علوفه ای، ۸ گونه (۱۰٫۷ درصد) تزئینی و ۲ گونه (۲٫۷ درصد) اعتقادی (مانند اسفند برای دفع چشم زخم) بودند. دسته بندی بر اساس نیازهای عملی و باورهای عشایر انجام شد. این مطالعه با تمرکز بر عشایر لک زبان و بررسی پیوند گیاهان با فرهنگ (مانند مراسم اعتقادی)، اقتصاد (فروش فصلی) و هویت قومیتی (گویش لکی)، از مطالعات پیشین که اغلب فهرست نگاری بودند (مانند احمدی و همکاران، ۱۳۸۸) متمایز است. برخلاف دلفان و همکاران (۱۳۹۸) و مهرنیا و حسینی (۱۳۹۹) که تحلیل فرهنگی عمیق نداشتند، این پژوهش پیوندهای فرهنگی-اقتصادی را نشان داد، مانند «اسفند دود می کنیم تا بلا دور بشه» (زن ۶۱ ساله). دانش بومی عشایر گرین، منبعی برای معیشت و درمان و بخشی از هویت فرهنگی آن هاست که با تهدیداتی مانند مهاجرت جوانان و تغییرات اقلیمی در خطر است. این نتیجه با پژوهش حسینی و همکاران (۱۴۰۱) هم سو است، اما بُعد اقتصادی، درک جامع تری ارائه می دهد. پیمایش شش ماهه امکان بررسی گونه های زمستانه را محدود کرد، نمونه ۱۲ نفره به دلیل پراکندگی عشایر کوچک بود و عدم دسترسی به تجهیزات آزمایشگاهی، پژوهش را به داده های محلی وابسته کرد.

این پژوهش نشان داد گیاهان گرین با کاربردهای دارویی (۶۹٫۳ درصد)، خوراکی (۵۰٫۷ درصد)، علوفه ای (۵٫۳ درصد)، تزئینی (۱۰٫۷ درصد) و اعتقادی (۲٫۷ درصد) در زندگی عشایر نقش حیاتی دارند. مستندسازی آن ها به حفاظت از گونه ها و توسعه پایدار کمک می کند. پیشنهاد می شود برنامه های آموزشی برای برداشت پایدار، بازارهای محلی برای بهبود معیشت و پژوهش های تکمیلی با تحلیل شیمیایی و بررسی گونه های زمستانه انجام شود. این مطالعه پایه ای برای حفظ میراث طبیعی و فرهنگی گرین فراهم می کند.

تعارض منافع:

نویسندگان هیچ تضاد منافی ندارند.

ORCID

Hasanreza Yosofvand

<https://orcid.org/0000-0001-6841-577X>

Maryam Haerinasab

<http://orcid.org/0000-0002-1627-7421>

منابع

- احمدی، شهلا؛ باباخالو، پرویز؛ کریمی‌فر، محمدعلی. (۱۳۸۸). گیاهان دارویی استان لرستان. تهران: انتشارات علمی.
- اسدی، مصطفی. (۱۹۸۹-۲۰۱۶). فلور ایران. تهران: مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور.
- بازگیر، احمد؛ پورهایمی، مهدی. (۱۴۰۰). گیاه‌مردم‌نگاری گیاهان خودروی منطقه بسطام از شهرستان سلسله، استان لرستان. فصلنامه دانش بومی ایران، دوره ۸ شماره ۱۵: ۸۵-۸۵. <https://doi.org/10.22054/qjik.2021.60367.1265>
- حسینی، زهرا؛ مهربانی، محمد؛ کیانی، سعید. (۱۴۰۱). بررسی جنبه‌های فرهنگی گیاهان خوراکی در منطقه سنج. فصلنامه فرهنگ و طبیعت، دوره ۸ شماره ۱: ۳۰-۴۵.
- حسینی، مروارید؛ فروزه، محمدرحیم؛ بارانی، حسین. (۱۳۹۷). دانش بومی جوامع محلی پیرامون گیاهان خوراکی خودرو در مراتع زبرخان نیشابور. فصلنامه دانش بومی ایران، دوره ۵ شماره ۹: ۴۳-۹۶. <https://doi.org/10.22054/qjik.2019.39847.1143>
- دلفان، اسماعیل؛ خدایاری، حامد؛ عزیزی، خسرو. (۱۳۹۸). اتنوبوتانی گیاهان دارویی بومی در مناطق زاغه و بیرانشهر، استان لرستان. فصلنامه گیاهان دارویی، دوره ۱۸ شماره ۳: ۱۴۰-۱۲۳.
- دولت‌خواهی، مهدی؛ نبوی‌پور، فاطمه. (۱۳۹۲). بررسی گیاهان دارویی و خوراکی در منطقه بوشهر. مجله گیاه‌شناسی کاربردی، دوره ۵ شماره ۴: ۸۰-۹۵.
- رضوی، منصوره. (۱۳۹۴). دانش بومی استفاده از گیاهان خودرو در شمال شرق خوزستان: مطالعه موردی شهرستان ایذه. فصلنامه دانش بومی ایران، دوره ۲ شماره ۳: ۱۴۶-۱۰۸. <https://doi.org/10.22054/qjik.2015.5308>
- سعادت‌تی، محمد؛ رضایی، احمد؛ کریمی، بهروز. (۱۴۰۲). دانش بومی گیاهان خودرو در میان ترکمن‌ها. فصلنامه اتنوبوتانی ایران، دوره ۱۴ شماره ۱: ۱۵-۳۰.

- فروزه، محمدرحیم؛ حشمتی، غلامعلی؛ بارانی، حسین. (۱۳۹۵). مطالعه دانش تهیه انواع غذا با بهره‌گیری از گیاهان خودرو توسط عشایر. فصلنامه دانش بومی ایران، دوره ۳ شماره ۵: ۲۳-۵۸. <https://doi.org/10.22054/qjik.2017.7748.1011>
- کیاسی، یاسر؛ حسینی، علی؛ محمدی، رضا. (۱۳۹۸). گیاهان خوراکی و دارویی مرتع خوش‌بیلاق گلستان. مجله علوم گیاهی، دوره ۱۰ شماره ۲: ۶۵-۵۰.
- مهرنیا، محمد؛ حسینی، زهرا؛ کیانی، سعید. (۱۴۰۰). ویژگی‌های پوشش گیاهی منطقه گرین، لرستان. مجله اکولوژی گیاهی، دوره ۷ شماره ۱: ۳۵-۲۰.
- مهرنیا، محمد؛ حسینی، زهرا. (۱۳۹۹). مطالعه اتنوبوتانی گیاهان دارویی بومی منطقه الشتر (لرستان). فصلنامه گیاه‌شناسی ایران، دوره ۱۵ شماره ۳: ۹۰-۷۵.
- Cox, P. A., & Balick, M. J. (2020). The ethnobotanical approach to drug discovery. *Scientific American*, 282(6), 82–87.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches (4th ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Irmesh, A. (2012). Ethnobotanical survey of medicinal plants in Sistan, Iran. *Journal of Herbal Medicine*, 2(3), 45–52.
- Kumar, S. (2021). Ethnobotanical study of medicinal plants used by indigenous communities in Northern India. *Journal of Ethnopharmacology*, 270, Article 113125.
- Plants of the World Online. (2022). Royal Botanic Gardens, Kew. Retrieved from <https://powo.science.kew.org>
- Rechinger, K. H. (1963–2015). *Flora Iranica*. Graz, Austria: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt.
- Soleyman, H. (Ed.). (1997). *Al-Qanun fi al-Tibb (The Canon of Medicine) (O. C. Gruner, Trans.)*. Tehran: University of Tehran Press. (Original work published ca. 1025)
- Sosandrini, M., Silva, J., & Pereira, A. (2021). Ethnobotany and traditional healthcare in Brazilian indigenous communities. *Economic Botany*, 75(2), 150–165.
- Ahmadi, S., Babakhaloo, P., & Karimifar, M. A. (2009). *Medicinal plants of Lorestan Province*. Tehran: Scientific Publications. [In Persian]
- Asadi, M. (1989–2016). *Flora of Iran*. Tehran: Research Institute of Forests and Rangelands. [In Persian]

- Bazgir, A., & Pourhashemi, M. (2021). Ethnobotany of wild plants in the Bastam region, Selseh County, Lorestan Province. *Iranian Journal of Indigenous Knowledge*, 8(15), 85–158. <https://doi.org/10.22054/qjik.2021.60367.1265> [In Persian]
- Hosseini, Z., Mehrabi, M., & Kiani, S. (2022). Investigation of cultural aspects of edible plants in the Sanandaj region. *Journal of Culture and Nature*, 8(1), 30–45. [In Persian]
- Hosseini, M., Forouzeh, M. R., & Barani, H. (2018). Indigenous knowledge of local communities about wild edible plants in the Zebar Khan rangelands, Nishapur. *Iranian Journal of Indigenous Knowledge*, 5(9), 43–96. <https://doi.org/10.22054/qjik.2019.39847.1143> [In Persian]
- Delfan, E., Khodayaari, H., & Azizi, K. (2019). Ethnobotany of native medicinal plants in Zagheh and Biranshahr regions, Lorestan Province. *Journal of Medicinal Plants*, 18(3), 123–140. [In Persian]
- Dolatkahi, M., & Nabavipour, F. (2013). Investigation of medicinal and edible plants in the Bushehr region. *Journal of Applied Botany*, 5(4), 80–95. [In Persian]
- Razavi, M. (2015). Indigenous knowledge of wild plant use in Northeast Khuzestan: A case study of Izeh County. *Iranian Journal of Indigenous Knowledge*, 2(3), 108–146. <https://doi.org/10.22054/qjik.2015.5308> [In Persian]
- Sa'adati, M., Rezaei, A., & Karimi, B. (2023). Indigenous knowledge of wild plants among Turkmens. *Iranian Journal of Ethnobotany*, 14(1), 15–30. [In Persian]
- Forouzeh, M. R., Heshmati, G., & Barani, H. (2016). Study of indigenous knowledge in preparing various foods using wild plants by nomads. *Iranian Journal of Indigenous Knowledge*, 3(5), 23–58. <https://doi.org/10.22054/qjik.2017.7748.1011> [In Persian]
- Kiyasi, Y., Hosseini, A., & Mohammadi, R. (2019). Edible and medicinal plants of Khosh-Yeylagh rangeland, Golestan. *Journal of Plant Sciences*, 10(2), 50–65. [In Persian]
- Mehrnia, M., Hosseini, Z., & Kiani, S. (2021). Characteristics of vegetation cover in the Garin region, Lorestan. *Journal of Plant Ecology*, 7(1), 20–35. [In Persian]
- Mehrnia, M., & Hosseini, Z. (2020). Ethnobotanical study of native medicinal plants in the Alshter region (Lorestan). *Iranian Journal of Botany*, 15(3), 75–90. [In Persian]

استناد به این مقاله: یوسفوند، حسن رضا و حائری نسب، مریم. (۱۴۰۴). مستندسازی دانش بومی گیاهان خودرو در میان عشایر منطقه گرین سلسله. دو فصلنامه دانش‌های بومی ایران، ۱۲(۲۳)، ۲۵۵–۲۸۹.

Indigenous Knowledge Iran Semiannual Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

مستندسازی دانش بومی گیاهان خودرو در میان...؛ یوسفوند و حائری نسب | ۲۸۹

مشخصات مربوط به مناطق روستایی و افراد مصاحبه شده در مطالعه اتنوبوتانی گرین از شهرستان

سلسله لرستان

ردیف	روستا	مشخصات پاسخگویان (افراد نمونه)		
		مصاحبه‌شونده	جنسیت	سن
۱	کهمان بالا	۱	مرد	۵۷
		۲	مرد	۵۴
		۳	زن	۶۱
۲	کهمان پایین	۴	زن	۵۵
		۵	زن	۴۵
		۶	مرد	۷۵
۳	گرکان	۷	زن	۵۵
		۸	زن	۴۷
		۹	مرد	۶۹
۴	دکاموند	۱۰	مرد	۶۰
		۱۱	مرد	۸۲
		۱۲	زن	۵۵

میانگین سنی حدود ۵۹/۵ سال و دامنه سنی ۳۷ سال (۴۷ تا ۸۲) است